

Ларуса МОСІЄВИЧ,

orcid.org/0000-0003-3576-9736

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Класичного приватного університету

(Запоріжжя, Україна) *larisamosiyevich1977@gmail.com*

ВПЛИВ СИНОНІМІЇ ТА ПОЛІСЕМІЇ НА ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНОЇ БУДІВЕЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття розглядає труднощі, які виникають під час перекладу англomовних будівельних термінів українською мовою у зв'язку з явищами синонімії та полісемії. Автор виокремлює дублети серед синонімів, визначає шляхи їх виникнення в англomовній будівельній термінології. Окрім синонімів в англomовній термінології, під час перекладу українською мовою серед термінів також функціонують дублети. Виокремлено чотири шляхи виникнення дублетів у будівельній термінології. Деякі терміни є полісемічні, що також викликає труднощі під час їх перекладу.

Ключові слова: будівельні терміни, дублети, полісемія, переклад, синонімія.

Larysa MOSIYEVYCH,

orcid.org/0000-0003-3576-9736

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology and Translation

of Classic Private University

(Zaporizhzhia, Ukraine) *larisamosiyevich1977@gmail.com*

THE SYNONYMY AND POLISEMY INFLUENCE ON THE TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE CONSTRUCTION TERMS INTO UKRAINIAN

Despite the practical need for unambiguous and consistent terminologies in professional areas characterized by emphasis on precision of expression, the English terminology of construction contains numerous semantically broad and polysemous expressions, as well as synonymic sets (frequently as a result of polysemy). The linguists define synonymy and polysemy as relations between form and meaning such that synonymy is more than one form having the same meaning, polysemy is the same form having more than one meaning.

The paper focuses on synonymy and polysemy in the language of construction industry. Whilst equivalence is the ultimate concept in translation between languages, synonymy is the relationship established between or among units within one language and as such it can play an important role in intralanguage translation.

The synonyms in construction terminology are represented by the doublets which are not absolute synonyms. The ways of their formation are: different etymology of term elements, the use of synonymic attribute elements, the parallel functioning of a term and a commonly used word, the alternation of the last components in the attribute phrases.

Whilst synonymy hinges on the relations among lexical units, polysemy applies to one lexical unit possessing multiple meanings.

The problem that translators face is extensive polysemy resulting from a general tendency in the languages to assign new meanings to the existing vocabulary, i.e. its tendency to sense extension. A polysemous term has several shades of meaning, more or less clearly separable but with a basis in similarity.

Identification of polysemic expressions in a construction terminology is difficult, if not impossible, without a sufficient knowledge of the respective construction issue and without a reasonable context available which helps delineate the topic, a branch of construction, text-type, etc.

There are many terminological polysemes used in construction terminology requiring very accurate and precise choice of equivalents in the target language.

The synonyms and polysemes are observed among the English construction terms as well as among their Ukrainian correspondences.

Key words: construction terms, doublets, polysemy, translation, synonymy.

Постановка проблеми. Переклад термінології входить до кола найскладніших проблем у галузі лінгвістики та перекладознавства, тому що терміни належать до лексики, яка розвивається швидкими темпами, користується попитом у фахівців

різних сфер і потребує особливої уваги. Їх адекватний переклад є неможливим без додаткових знань, пов'язаних із походженням, класифікацією, функціонуванням та особливостями термінів. На сучасному етапі розвитку перекладознавства під-

вищена увага приділяється оптимізації перекладу термінологічних одиниць фахових мов.

Аналіз досліджень. Протягом останніх років вітчизняними (Н. Александрова, Л. Білозерська, Н. Вознюк, В. Борщовецька, О. Брагіна, Д. Ганич, Л. Герман, В. Головін, І. Гумовська, А. Д'яков, С. Дем'яненко, О. Дуда, О. Константинова, І. Кочан, Т. Кияк та інші) й зарубіжними (Н. Александрова, Л. Борисова, В. Гак, А. Герд, О. Іванова, Д. Лотте та інші) лінгвістами активно розробляються питання стандартизації національної термінології, створення термінологічних словників, побудови нових термінів з метою взаєморозуміння між фахівцями відповідних галузей науки. У різних аспектах проблемою перекладу термінів займаються такі науковці, як Г. Агапова, Н. Александрова, О. Ахманова, І. Багмут, О. Баловнєва, А. Білецький, Л. Борисова, М. Брантес, О. Глоба, О. Дуда, О. Іванова, В. Карабан, Т. Кияк, А. Коваленко, К. Крушельницька, А. Кульчицька та інші.

Метою статті є визначення додаткових труднощів під час перекладу термінів, які створюють такі лінгвальні явища, як синонімія і полісемія. Ці особливості притаманні перекладу англomовної будівельної термінології українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Синоніми – це слова, що звучать по-різному, але мають спільне основне лексичне значення (Кочан, 1992: 6).

У науковій мові намагаються уникати синонімів, та все одно вони існують. Це свідчить, передусім, про стан становлення терміносистем. Однак мова сама регулює вибір одного терміна із синонімічної пари. Першопричиною такого відбору може стати передусім «старіння одного з композитів, його рідка вживаність».

Д. Лотте застерігав, що існування двох чи кількох термінів для позначення одного поняття приховує ту небезпеку, що один із цих термінів може звужити або розширити свою семантичну структуру і врешті-решт почати позначати цілком інше поняття. Учений називає такі терміни парними і вважає їх існування можливим лише за тих умов, коли вони співвідносяться з одним поняттям. Короткі синоніми до повних термінів можливі у вузькопрофесійному вживанні й непридатні для науково-популярного та власне наукового стилів мови.

А. Коваль переконана, що «... у науковій мові насиченість науково технічними термінами синонімами пояснюється тим, що більшість термінів є порівняно недавніми утвореннями. Поява нового поняття викликає звичайно появу відразу кількох термінів, створених у різних місцях різними людьми. З часом зміст і обсяг нового поняття уточ-

нюється, з'являється можливість відділити найхарактерніші ознаки поняття і створити або вибрати з наявних термін, який відповідає поставленим вимогам. Решта синонімів до цього поняття поступово виходить з ужитку. Отже, наявність синонімічних термінів у науковому стилі мови є хоча небажаним, але неминучим наслідком бурхливого розвитку науки і техніки» (Селігей, 2007: 54).

Дослідження останніх років засвідчують факт існування синонімії в термінології (Бреус, 2004: 72). Науковці виділяють різні джерела синонімії в термінології, а саме: різні варіанти перекладу терміна (Білозерська, 2010: 23); пошук терміна для нової спеціальної реалії в процесі винаходу оптимального терміна залежно від того, з позицій якої предметної галузі реалія розглядається (Korunets, 2001: 84); одночасне визначення терміна декількома дослідниками (Борисова, 2003: 65); наявність повного та короткого позначення одного поняття; паралельне вживання сучасних і застарілих, офіційних і розмовних термінів; використання у номінації різних аспектів одного об'єкта (Kvetko, 2009: 112).

На думку деяких дослідників, синоніми з'являються на ранніх етапах формування термінологічних систем як результат словникової надмірності. Інші вважають, що конкуренція декількох паралельних найменувань для одного об'єкта сприяє його рельєфному відображенню, більш багатогранній характеристиці. Кожне з позначень буде відображати різні ознаки об'єкта, характеризуватиме його з різних сторін, що допоможе ідентифікувати цей об'єкт у зіставленні з аналогічними об'єктами й відрізнити його від подібних і несхожих об'єктів іншого типу. Отже, якщо синоніми відсіюються, то не лише тому, що вони синоніми, а тому, що вони не відповідають вимогам якихось норм, наприклад вимозі відсутності експресивності (Weissenhofer, 2010: 24).

Під час визначення синонімів у термінознавстві, на наш погляд, є кілька тенденцій. Більшість дослідників розуміють синоніми як слова однієї частини мови, що мають значення, які повністю або частково збігаються, а також здатні до взаємозамінності в контексті (Thelen, 2002: 199). У кожній термінології є своєрідна ієрархія понять: є поняття родові, кожному з яких належить система понять видових, які, у свою чергу, містять у собі систему підвидів тощо. Відповідно, кожне поняття вищого порядку може в певному контексті замінювати одне з понять нижчого ярусу.

Як зазначають деякі дослідники, синоніми можуть співвідноситися з одним поняттям або об'єктом, називаючи такі терміни дублетами (Циткіна, 2003: 145).

Інші автори пов'язують синонімію загальнолітературною лексикою, а дублетність – з термінологічною (Munday, 2005: 82). Треті вказують на наявність у термінології як синонімів, так і дублетів (Wright, 1993: 26). Як свідчать останні дослідження, дефінування синонімії в термінології пов'язане не тільки з розмежуванням синонімів і дублетів. Радше варто говорити про розмежування таких понять, як «синонім», «варіант», «дублет», «еквівалент» та «квазісинонім». Оскільки «рівнозначні терміни» – це терміни з однаковим або подібним значенням, які використовуються для домінування одного поняття й поділяються на терміни-синоніми (терміни однієї мови з тотожним або подібним значенням) та еквіваленти (різномовні терміни з тотожним або подібним значенням).

Терміни-синоніми можуть бути абсолютними (синоніми з тотожним значенням) та умовними (синоніми з подібним значенням). Абсолютні синоніми поділяються на варіанти (абсолютні синоніми, отримані варіацією форми терміна) та дублети (абсолютні синоніми з різною формою). Умовні синоніми поділяються на квазісиноніми (терміни із частковим збігом значення, які умовно використовуються як рівнозначні у межах певної терміносистеми), текстуальні синоніми (умовні синоніми, один із яких набагато ширший за значенням, але коротший за формою й використовується в тексті для заміни довшого терміна в умовах, що виключають помилку в розумінні), різнопоняттєві синоніми (умовні синоніми, що називають один і той самий денотат, якому відповідають різні поняття) та ситуаційні синоніми (відображають функціональну різницю, зумовлену різними ситуаціями, у яких перебуває денотат) (Вурпе, 2006: 243).

Синонімія розглядається як «неприйнятне» явище в термінології, оскільки кожне поняття повинне мати лише одну точну назву, але термінологічні синонімічні ряди продовжують поповнюватися завдяки запозиченням.

Синонімія в англomовній термінології будівництва переважно також представлена дублетами – семантично тотожними одиницями. Вони не є абсолютними синонімами, оскільки демонструють різні мовні способи номінації поняття, різну частотність вживання та сполучуваність. Способами виникнення дублетів у будівельній термінології є такі:

1) різна етимологія терміноелементів: *employee* (**French** origin) – *worker* (**Saxon** origin) (робітник); *mason* (**French** origin) – *bricklayer* (**Saxon** origin) (каменярь); *girder* (**French** origin) –

beam (**Old English** origin) (балка); *hoist* (**Dutch**) – *telfer* (**Greek**) (тельфер);

2) використання синонімічних атрибутивних компонентів: *temperature curve* – *thermal curve* (температурний режим);

3) паралельне функціонування терміна та загальноновживаного слова (словосполучення): *factory made masonry mortar* – *pre-batched mortar* (заводський будівельний розчин); *altitude* – *height* (висота);

4) чергування останніх компонентів в атрибутивних фразах: *composite plate* – *composite slab* (сталезалізобетонна плита) (Гордєєв, 2013).

Слово *buildings* у терміносполученні **rules for buildings** перекладено синонімами в українській мові: *правила для будівель та споруд*. Справа в тому, що у юридичному сенсі споруда – поняття більш широке, ніж будівля, повністю включає його у свій обсяг. У технічному плані будівлями називають усе, що не можна зарахувати до категорії споруд. У цільовому призначенні будівлями називають будови, пристосовані для роботи, навчання та проживання людей, спорудами – ті об'єкти, які виконують технічну функцію. На відміну від споруди, будівля завжди володіє відокремленими приміщеннями та архітектурною завершеністю, індивідуальними особливостями. Біля будівлі завжди є надземна частина, яка і становить його основу. Спорудження може повністю розташовуватися під землею (Korshomkin, 1985: 162).

Наявні в україномовній термінології також поняттєві (ідеографічні) синоніми: *лата*, *обрешитка*; *дефект*, *недолік*; *межа*, *границя*. Вони мають незначні відтінки у значеннях. Синоніми цього типу представлені в загальноновживаній і загальнонауковій лексиці, для власне термінологічної лексики такий тип синонімії не властивий, адже якщо є відтінки у значеннях, то це вже різні терміни.

В українській будівельній термінології зменшено кількість варіантних термінів. З варіантів *бетоноукладач*, *бетоноукладальник*, які є синонімами, вибрано лише **бетоноукладач**, з *краплевловлювач*, *краплевловник*, *крапелов* – **краплевлоблювач** (Брілов, 2004: 165).

Основна проблема в термінології українського перекладу – неточна диференціація прикметників, часто в дужках зазначається їхній синонім:

– *transient design situation* – **короткострокова (перехідна) розрахункова ситуація**;
 – *persistent design situation* – **постійна (усталена) розрахункова ситуація**;
 – *accidental design situation* – **особлива (аварійна) розрахункова ситуація**.

У декількох випадках англомовні терміни-синоніми **soil** та **ground** перекладаються українською мовою тільки як «грунт».

Термін *швидкість* також репрезентований в англомовній будівельній термінології двома синонімами: *speed* та *velocity*. Наприклад:

- *Resonant speed* – резонансна швидкість;
- *frequent operating speed* – часта експлуатаційна швидкість;
- *burning velocity* – швидкість горіння;
- *basic wind velocity* – базова швидкість вітру (Савчук, 2008: 177, 46).

Річ у тому, що *speed* – це скалярна величина, тобто, величина без напрямку, а *velocity* – векторна, тобто з напрямком.

Переклад англомовної термінології будівництва українською мовою може ускладнюватися явищем полісемії, яке передбачає наявність у слові кількох відмінних у логіко-предметному аспекті значень, що виступають його окремими варіантами, не розриваючи єдності лексичної одиниці. Одна лексема може бути виразником різних понять термінологічної та загальноживаної лексики. Спільні компоненти значення виражаються вербально в дефініціях або простежуються тільки на семантичному рівні. Наприклад, під час перекладу українською мовою перекладач повинен знати, що:

- *каблучок* – це 1) в ордерній архітектурі облом, що складається у переріз з вигнутої і ввігнутої дуг; 2) архітектурна деталь, профіль якої являє собою поєднання двох кривих (вигнутої і ввігнутої), при цьому опукла (вигнута) дуга має більший винос порівняно з нижньою ввігнутою дугою (прямий каблучок); можливий і зворотний каблучок;

– *канал* – 1) частина комунікаційної системи, що з'єднує між собою джерело і приймач; 2) наповнене водою штучне річище (для зрошення ґрунтів, судноплавства); 3) вузький порожній довгий простір всередині чого-небудь (наприклад, вентиляційний канал).

Спостерігаємо полісемію ще в одному прикладі: **transmission tower** – 1) проміжна опора; 2) опора лінії електропередачі.

Висновки. Отже, синонімія та полісемія в термінології – явище небажане, але цілком реальне, його існування сприяє унормуванню фахової мови, оскільки з часом одна з одиниць починає домінувати, відтісняючи іншу на другий план.

Сьогодні стан та основні проблеми розвитку нормативної бази будівельної галузі України зумовлюють необхідність удосконалення її значною мірою. В останні роки була проведена значна робота щодо вдосконалення нормативної бази в будівельній галузі, насамперед інтегрованої у міжнародно-правовий простір технічного регулювання в будівництві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисова Л. І. Основні проблеми науково-технічного перекладу. Москва, 2003. 208 с.
2. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад: навч. посібник. Вінниця, 2010. 232 с.
3. Бреус Е. В. Основы теории и практики перевода. Москва, 2004. 259 с.
4. Брілов С. Л. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. Львів, 2004. 520 с.
5. Гордєєв В. М. Термінологічний словник для перекладу Єврокодів. Донецьк, 2013. 210 с.
6. Кочан І. М. Синонімія у термінології. *Мовознавство*. 1992. № 3. С. 32–33.
7. Савчук М. П. Англо-український науково-технічний словник. Київ, 2008. 433 с.
8. Селігей П. О. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 48–60.
9. Циткіна Ф. О. Термінологія й переклад. Львів, 2003. 187 с.
10. Byrne J. Technical Translation. Usability Strategies for Translating Technical Documentation. Dordrecht, 2006. 342 p.
11. Korunets I. Theory and practice of translation. Vinnyzia, 2001. 448 p.
12. Korchomkin S. N. Dictionary of Building and Civil Engineering. Moscow, 1985. 936 p.
13. Kvetko P. An Introduction to Translation Studies. A practical course. Trnava, 2009. 234 p.
14. Munday J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. New York, 2005. 241 p.
15. Thelen M. Relations between Terms: a Cognitive Approach. The Interaction between Terminology, Lexicology, Translation Studies and Translation Practice. *Linguistica Antverpiensia* New Series. Antwerp, 2002. P. 193–209.
16. Weissenhofer P. Conceptology in Terminology Theory, Semantics and Wordformation. URL: http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/14641/Harrop_Content.pdf sequence=1 (дата звернення: 12.07.2017).
17. Wright S. E. Scientific and Technical Translation. *American Translators Association scholarly monograph series*. Vol. 6. Amsterdam, 1993. P. 24–35.

REFERENCES

1. Borisova L. I. Osnovni problemi naukovo-tehnichnogo perekladu [The main problems of scientific and technical translation]. Moscow, 2003. 203 p. [in Ukrainian].
2. Bilozerska L. P. Terminologiya ta pereklad: navch. posibnyk [Terminology and translation: a textbook]. Vinnitsya, 2010. 232 p. [in Ukrainian].
3. Breus E. V. Osnovy teorii i praktiki perevoda [Fundamentals of the theory and practice of translation]. Moscow, 2004. 259 p. [in Russian].
4. Brilov S. L. Dinamika s kodifikatsiya termsnv z mszhnarodnimi komponentami u suchasny ukrayinsky movs [Dynamics and codification of terms with international components in the modern Ukrainian language]. Lviv, 2004. 520 p. [in Ukrainian].
5. Gordeev V. M. Terminologichniy slovník dlya perekladu Evrokodiv [Terminology dictionary for translation of Eurocodes]. Donetsk, 2013. 210 p. [in Ukrainian].
6. Kochan I. M. Sinonimiya u terminologiyi. *Movoznavstvo* [Synonymy in terminology. *Linguistics*] 1992. № 3. pp. 32–33. [in Ukrainian].
7. Savchuk M. P. Anglo-ukrayinskiy naukovo-tehnichniy slovník [English-Ukrainian scientific and technical dictionary]. Kyiv, 2008. 433 p. [in Ukrainian].
8. Tsitkina F. O. Terminologiya y perekladi [Terminology and translation]. Lviv, 2003. 187 p. [in Ukrainian].
9. Seligey P. O. Suchasne terminotvorenniya: simptomi ta sindromi. *Movoznavstvo* [Modern Terminology: Symptoms and Syndromes. *Linguistics*]. 2007. № 3. pp. 48–60. [in Ukrainian].
10. Byrne J. Technical Translation. Usability Strategies for Translating Technical Documentation. Dordrecht, 2006. 342 p. [in English].
11. Korunets I. Theory and practice of translation. Vinnyzia, 2001. 448 p. [in English].
12. Korchomkin S. N. Dictionary of Building and Civil Engineering. Moscow, 1985. 936 p. [in English].
13. Kvetko P. An Introduction to Translation Studies. A practical course. Trnava, 2009. 234 p. [in English].
14. Munday J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. New York, 2005. 241 p. [in English].
15. Thelen M. Relations between Terms: a Cognitive Approach. The Interaction between Terminology, Lexicology, Translation Studies and Translation Practice. *Linguistica Antverpiensia*. New Series. Antwerp, 2002. P. 193–209. [in English].
16. Weissenhofer P. Conceptology in Terminology Theory, Semantics and Wordformation. URL: http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/14641/Harrop_Content.pdf sequence=1 (дата звернення: 12.07.2017) [in English].
17. Wright S. E. Scientific and Technical Translation. *American Translators Association scholarly monograph series*. Vol. 6. Amsterdam, 1993. P. 24–35 [in English].